

Анотація

Бурбело Р.Ю. Специфіка правосвідомості особи професійного злочинця.

– Стаття.

Розуміння правосвідомості особи професійного злочинця – одна з не вирішених проблем в галузі не тільки кримінології, але й взагалі правової науки та юридичної практики. Саме дослідження особливостей особи професійного злочинця дозволяє ознайомитися зі складним комплексом властивостей, що характеризують злочинця.

Ключові слова: професійна злочинність, особа професійного злочинця, правосвідомість особи злочинця, мотивація злочинів, криміногенні відхилення.

Summary

Burbelo R.J. A specific of sense of justice of face of professional criminal.

– Article.

In the criminology and in a legal science and practice in general the understanding of legal capacity of the professional criminal is one of the unsolved problems. The research of features of the professional criminal allows familiarizing with a difficult complex of properties which characterize the criminal.

Key words: professional crime, professional criminal personality, criminal justice, criminal motivation, criminal deviation.

УДК 343.26

А.І. Марчук

НАЦІОНАЛЬНІ І МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Відповідно до теорії «диференційованого зв'язку», злочини відтворюються в суспільстві в результаті зв'язку окремих людей або груп з моделями поведінки. Чим більш часті і стійкі ці зв'язки, тим більше вірогідність, що індивід стане злочинцем. Засвоєння моделей негативної поведінки найяскравіше виявляється у осіб засуджених до позбавлення волі. Слід зазначити, що саме в цьому середовищі виникає необхідність класифікувати засуджених так, щоб звести до мінімуму негативні наслідки такого спілкування.

Питання класифікації засуджених – досить складна теоретична і практична проблема, яка ще не отримала ґрунтовної наукової розробки у сучасній вітчизняній теорії. Немає поки що єдності поглядів на неї й у практиків.

У науковій літературі цю проблему розглядали, такі науковці, як Ю.М. Антонян, М.І. Бажанов, А.В. Брилліантов, М.О. Беляєв, О.А. Герцензон, С.І. Дементьєв, А.Ф. Зелінський, О.І. Зубков, І.І. Карпець, В.М. Кудрявцев, О.С. Михлін, А.Є. Наташев, І.С. Ной, С.В. Познишев, О.Л. Ременсон, М.С. Рибак, А.Х. Степанюк, М.О. Стручков, Ф.Р. Сундуков, В.І. Селіверстов, В.М. Трубніков, В.М. Утевський, В.П. Філонов, В.З. Фетисов, А.І. Фролов, О.Г. Фролова, Ю.М. Ткачевський, Б.С. Утевський, О.В. Шаміс, Є.Г. Ширвіндт, І.В. Шмаров, О.М. Яковлев, та ін.

І.С. Яковець захистила дисертацію на тему: «Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установі виконання покарань».

Позиції науковців щодо визначення поняття класифікації засуджених у юридичній літературі достатньо тотожні. Так, Л.П. Оніка під класифікацією засуджених до позбавлення волі розуміє розподіл їх на відносно однорідні категорії за певними ознаками для створення найбільш ефективних умов у досягненні цілей покарання шляхом:

- ізоляції різних категорій засуджених, що зменшує шкідливий взаємовплив;

- індивідуалізації виконання призначеного покарання з урахуванням при цьому особистих відмінностей різних категорій засуджених, тобто забезпечення карально-виховного впливу, необхідного з точки зору його характеру і ступеня інтенсивності безпосередньо для відповідної категорії засуджених (класифікаційної групи);

- створення умов для належного виконання покарання під час його відбування засудженими;

- створення раціональної системи установ виконання покарання, на яку впливає характер і стан злочинності в країні й, відповідно, склад засуджених до позбавлення волі [1, с. 209].

Ю.М. Ткачевський вказує, що класифікація зумовлює роздільне тримання різних груп позбавлених волі й у такий спосіб досягається диференціація різних категорій засуджених, створюється можливість для застосування засобів карально-виховного впливу, необхідних саме для певної категорії осіб [2, с. 132]. М.О. Стручков вважав, що розподіл засуджених провадиться з метою створення більш-менш однорідних груп (категорій), які потребують порівняно однакового карального й виховного впливу [3, с. 84].

Поряд із цим аналіз наукової літератури, присвяченої питанням класифікації засуджених до позбавлення волі, свідчить про наявність досить різноманітних підходів до визначення мети й видів класифікації таких осіб. Тут певну складність породжує те, що в минулому виправно-трудова й сучасному кримінально-виконавчому законодавстві, Правилах внутрішнього розпорядку, інших нормативно-правових актах ці поняття жодним чином не розкриваються, в результаті чого у правовій літературі зустрічаються доволі різні їх тлумачення.

При вивченні питань класифікації засуджених до позбавлення волі нерідко доводиться стикатися з дискусією стосовно положень європейської й американської концепції класифікації [4, с. 328], викладених у двох основних нормативних документах – Європейських тюремних правилах та Мінімальних стандартних правилах поведіння з ув'язненими Організації Об'єднаних Націй.

Згідно з «європейською концепцією», на підставі загальноновизнаних досягнень сучасної думки й з урахуванням принципів і практичних позицій у сфері поведіння з засудженими Європейські тюремні правила у ст. 12 рекомендують провадити класифікацію засуджених до позбавлення волі з метою: а) відокремити ув'язнених, яких в силу їх кримінального минулого або особистих якостей

доцільно ізолювати від інших, а також тих, хто може негативно вплинути на інших засуджених (називається первинною класифікацією засуджених); б) розмістити ув'язнених так, щоб полегшити виправний вплив та їх соціальну реадaptaцію, враховуючи при цьому вимоги управління й безпеки (визначається як вторинна класифікація засуджених) [5, с. 94].

Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими Організації Об'єднаних Націй також називають цілями класифікації засуджених, відокремлення певних категорій осіб і поділ ув'язнених на категорії з метою полегшення роботи з ними для їх повернення до життя в суспільстві (Правило 68). Міжнародний пакт про громадянські та політичні права встановлює низку умов окремого тримання осіб під вартою залежно від статі і правового статусу (ст. 10). Однак у цьому документі класифікація засуджених та їх окреме тримання залежно від статі, правового статусу, кількості попередніх судимостей, віку відбиває лише практичний підхід до потенційної вразливості різних груп ув'язнених, їх захисту. У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права фактично визнається, що чоловіки й жінки, молоді й літні мають різне кримінальне минуле і, отже, потребують різного до себе ставлення, у тому числі й для забезпечення їхнього самовдосконалення. Необхідність розрізнення засуджених у всіх випадках обґрунтовується потребою захисту: за статтю – від сексуального насильства, за віком – від несприятливого впливу на молодь з боку старших засуджених; з цієї ж причини пропонується виокремлювати осіб з «багатим» кримінальним минулим. У той же час деякі правознавці висловлюють думку, що окреме тримання так званих категорій «уразливих ув'язнених» – це не кращий вихід. Відокремлення одних ув'язнених від інших тільки тому, що вони належать до певної категорії або є вразливими, може призвести до «захисту від захисту». Тому й рекомендується створювати невеликі групи осіб із числа різних категорій з подальшим виробленням індивідуального підходу до кожної людини, але потім все ж таки зазначається, що подібний підхід не можна поширити на всіх «уразливих ув'язнених», а можна випробувати його лише на деяких з них [6, с. 150]. Із тим, що класифікація є поділом засуджених на групи відповідно до певних критеріїв, європейська й американська концепції збігаються. Різниця в поглядах відмічається в питанні: чи вичерпуються таким поділом завдання класифікації або він є тільки початковою дією? Згідно з європейською концепцією поділ засуджених на групи завершує процес класифікації.

«Американська концепція» розглядає класифікацію більш широко, ідентифікуючи її з індивідуальним підходом до засуджених. Під класифікацією в цьому разі фактично розуміється індивідуально підібрана програма поводження з кожним засудженим. На відміну від європейської, американська концепція класифікації не надає великого значення поділу засуджених на групи, замінюючи це вказівкою на необхідність окремого тримання деяких категорій. У результаті американська пенітенціарна теорія допускає тримання в одній пенітенціарній установі різнорідних груп засуджених, вважаючи, що це не заважає здійсненню виховних програм, підібраних індивідуально для кожного. Однак вона

не враховує, що створення змішаних груп засуджених з різними характеристиками виключає необхідність їх класифікації, яка завжди полягає у поділі всієї маси засуджених на групи за певними критеріями. Тому в цьому разі класифікація засуджених взагалі не буде мати місця. На наш погляд, правильнішою й близькою є позиція європейської концепції, яка визначає, що класифікація засуджених сама по собі не індивідуалізує всіх елементів складного процесу поведінки з ними, а є лише необхідною умовою такої індивідуалізації.

Подібний підхід, поширений у більшості європейських держав, співпадає з досвідом України. У публікаціях минулих років радянськими науковцями вже зверталася увага на мету класифікації засуджених, зокрема, на необхідність окремого тримання деяких категорій засуджених до позбавлення волі. Приміром, В.М. Калінін, Ю.Б. Утєвський, О.М. Яковлев зазначали, що роздільне тримання більш небезпечних злочинців від менш небезпечних є елементарною передумовою будь-якої виховної роботи з особами, які вчинили злочини. На їхню думку, в основі поділу виправних установ за видами також лежало прагнення поставити менш небезпечних злочинців у більш пільгові умови порівняно з більш небезпечними [7, с. 19]. Л.Г. Крахмальник і І.Г. Сапожников вказують, що окреме тримання певних категорій засуджених вирішує два основних завдання: запобігає негативному впливу одних засуджених на інших і створює для засуджених за більш тяжкі злочини й осіб, які становлять підвищену суспільну небезпеку, суворіші умови відбування покарання [8, с. 5]. На відміну від міжнародних стандартів поведінки з ув'язненими, що вказують лише на ізоляцію чи відокремлення певних категорій засуджених, радянські науковці висловлювали думку про необхідність створення для деяких категорій засуджених більш погіршених умов, фактично підтверджуючи таким чином тезу про необхідність підходу до цілей класифікації засуджених перш за все саме з позиції «дозування» кари.

Зазначимо, що діяльність органів виконання покарань проходить у двох основних напрямках – реалізація кари як обов'язкового елемента будь-якого кримінального покарання і виховний процес.

Наявність цих двох основних напрямів практики діяльності органів та установ виконання покарань свідчать про існування двох видів класифікації засуджених до позбавлення волі, кожен з яких характеризується окремою метою й ознаками (критеріями): один – для забезпечення відповідного обсягу карального впливу (первинна класифікація); другий – з метою створення сприятливих умов для застосування виховних заходів (вторинна класифікація). Міжнародні документи також вказують на необхідність проведення цих двох етапів класифікації засуджених.

До прийняття у 2001 р. нового Кримінального кодексу України первинну класифікацію засуджених до позбавлення волі за видами виправно-трудових установ здійснював виключно суд. Тепер цю функцію передано Державному департаменту України з питань виконання покарань. Однак вказана переорієнтація діяльності системи виконання кримінальних покарань проведена без попередньої наукової розробки дійової класифікаційної системи, без окреслення чітких критеріїв поділу засуджених на групи залежно від визначальних,

найбільш важливих ознак, які їх характеризують, без експериментальної перевірки теоретичних положень.

Вторинна класифікація засуджених впливає з первинної і проводиться під час перебування засуджених у відділенні карантину, діагностики і розподілу за наслідками їх вивчення перед розподілом у відділення соціально-психологічної служби. Безпосередньо від колонії, де засуджений відбуватиме покарання, визначають регіональні комісії. В їх склад включені представники виправних установ і регіональних управлінь: начальник виправної установи, його заступники, начальник відділу контролю по виконання судових рішень, начальник медичної частини, психолог і начальник ділянки карантину діагностики і розподілу. Відзначимо, що подібні комісії існують в багатьох країнах, проте там їх функціональне призначення і процедура діяльності вельми відрізняються від аналогічних комісій в Україні. У науковій літературі наголошується головний недолік діяльності регіональних комісій, який полягає в тому, що на них покладаються не властиві ним функції, що призводять до формування так званої «квасисудової системи». Українські комісії при визначенні виду колонії керуються, перш за все, формально-юридичними підставами. Беруться до уваги обставини кримінальної справи, які пом'якшують або обтяжують відповідальність особи.

В теорії кримінально-виконавчого права відсутнє єдине розуміння теоретичних положень щодо поняття, критеріїв, суб'єктів і процедури здійснення класифікації засуджених до позбавлення волі. Це спричиняє виникнення труднощів при практичному здійсненні такої класифікації.

Зазначимо, що ефективна класифікація матиме місце лише тоді, коли в її основу буде покладено всі можливі ознаки [9, с. 129]. Не викликає заперечень, що особа, засуджена до позбавлення волі, є перш за все людиною, яка має біосоціальну природу. З одного боку, це жива істота з властивими їй загальними рисами як будь-якому представнику людському роду, з іншого – засудження до позбавлення волі надає їй специфічних рис, що впливають із набуття відповідного правового статусу. Таким чином, людина, засуджена до позбавлення волі, володіє як рисами біологічної істоти, так і певними правовими характеристиками, що впливають з учиненого діяння і призначеного покарання. Обидві ці сторони потребують самостійного врахування. Проблема полягає в тому, щоб визначити, які саме ознаки, притаманні засудженим до позбавлення волі, мають враховуватися при здійсненні їх первинної та вторинної класифікації.

Література

1. Кримінально-виконавче право: підручник / за заг. ред. А.Х.Степанюка. – Х.: Право, 2005. – 256 с.
2. Советское исправительно-трудовое право: учебн. пособ. / под ред. Стручкова Н.А., Ткачев-ского Ю.М. – М.: Юрид. лит., 1983. – 352 с.
3. Стручков Н.А. Проблемы науки исправительно-трудового права в свете нового исправительно-трудового законодательства. – М.: Изд-во ВШ МВД СССР, 1972. – 167 с.
4. Трубников В.М., Филонов В.П., Фролов А.И. Уголовно-исполнительное право Украины: Учебник. – Донецк: Донецк. ин-т внутр. дел, 1999. – 640 с.

5. Европейские пенитенциарные правила // Защита прав человека в местах лишения свободы: Сб. норм. актов и офиц. док. – М.: Юриспруденция, 2003. – 480 с.
6. Як змусити стандарти працювати: Практ. посіб. по ефект. застосуванню міжнар. тюремних правил. – Донецьк: Східн. вид. дім, 2001. – 212 с.
7. Калинин В.Н., Утевский Ю.Б., Яковлев А.М. Советские исправительно-трудовые учреждения. – М.: Госюрлитиздат, 1960. – 75 с.
8. Крахмальник Л.Г., Сапожников И.Г. Назначение и изменение вида исправительно-трудового учреждения: Посібник. – М.: Юрид. лит., 1974. – 72 с.
9. Философский энциклопедический словарь / под ред. Е.Ф.Губского, Г.В.Кораблева, В.А. Лутченко. – М.: Инфра-М., 1998. – 576 с.

Анотація

Марчук А.І. Національні і міжнародні стандарти класифікації засуджених до позбавлення волі. – Стаття.

Питання класифікації засуджених – досить складна теоретична і практична проблема.

Засвоєння моделей негативної поведінки найяскравіше виявляється у осіб засуджених до позбавлення волі. Саме в цьому середовищі виникає необхідність класифікувати засуджених так, щоб звести до мінімуму негативні наслідки такого спілкування.

Ключові слова: особа, засуджена до позбавлення волі, класифікація засуджених, диференціація категорій засуджених, біосоціальна природа особи, засудженої до позбавлення волі, національні та міжнародні стандарти.

Summary

Marchuk A.I. National and international standards of prisoners classification.

– Article.

The question of classification of condemned persons is a difficult theoretical and practical problem.

Mastering of models of negative behavior brightly appears for persons who was condemned to imprisonment. There is a necessity to classify condemned persons in such way that to reduce for the minimum negative consequences of such dialogue in such environment.

Key words: person sentenced to imprisonment, the classification of prisoners, differentiation of categories of prisoners, biosocial nature of a person sentenced to imprisonment, national and international standards.

УДК 343.97

І.С. Павчук

ОТОЧУЮЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК КРИМІНАЛЬНО-КАРАНОЇ ПОВЕДІНКИ

Історично склалось так, що життя людини постійно пов'язане із створенням оточуючого середовища, яке б задовольняло цілу низку потреб спільноти. Ще з доісторичної епохи, коли для захисту від ворожого середовища використовувались печери, людина в двадцятому сторіччі настільки «забудувала» планету, що сама стала ворогом довікллю, яке в зворотному напрямку здатне привести до безповоротних і непередбачуваних для самої людини наслідків.